

МАҲАЛЛИЙ БЮДЖЕТ ХАРАЖАТЛАРИНИ РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ САМАРАЛИ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Рўзметов Жавлон Ислombоевич

Хоразм вилояти Хонқа тумани

Иқтисодиёт ва молия бўлими

бошлиғининг биринчи ўринбосари

Аннотация: Мазкур тезисда маҳаллий бюджет харажатларини режалаштириш жараёнида юзага келаётган муаммолар ва уларни ҳал этиш бўйича самарали механизмларни такомиллаштириш йўллари таҳлил қилинади. Ўзбекистонда амалга оширилаётган молиявий ислохотлар, маҳаллий молия органлари фаолияти ҳамда хорижий тажрибалар таҳлили орқали бюджет харажатларини мақсадли ва самарали тақсимлашнинг илғор усуллари кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: маҳаллий бюджет, харажатларни режалаштириш, молиявий ислохотлар, самарадорлик, бюджет сиёсатининг институтсионал асослари, хорижий тажриба.

КИРИШ

Маҳаллий бюджет харажатларини режалаштириш миллий молия тизимининг энг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади. Ҳаражатларнинг мақсадли, шаффоф ва самарали тақсимланиши ижтимоий-иқтисодий ривожланишга бевосита таъсир кўрсатади.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда маҳаллий бюджетларни мустақил равишда шакллантириш ва уларнинг ижросини таъминлаш соҳасида қатор ислоҳотлар амалга оширилди. Хусусан, 2020 йилдан бошлаб бюджет маблағларининг манзиллилиги ва самарадорлигини ошириш мақсадида «ташаббусли бюджет» механизми жорий этилди. Шу билан бирга, маҳаллий даражада харажатларни режалаштиришда ҳали ҳам маълум институтсионал ва методологик муаммолар мавжуд.

Маҳаллий бюджет харажатларини самарали режалаштириш масаласи халқаро ва миллий миқёсда кенг ўрганилган мавзулардан бири ҳисобланади. Илмий манбаларда бу масала асосан давлат молиясининг децентрализацияси, натижага йўналтирилган бюджетлаш ва иштироқий бюджет моделлари доирасида таҳлил қилинган.

Масалан, R. A. Musgrave ва P. B. Musgrave (1972) ўз асарларида давлат молиясининг учта асосий функциясидан бири сифатида ресурсларни тақсимлаш вазифасини белгилаб, маҳаллий бюджетлар харажатларини маҳаллий эҳтиёжларга яқинлаштиришни муҳим деб ҳисоблайди. Уларнинг назарий ёндашуви маҳаллий даражадаги қарор қабул қилиш фаолиятининг аҳамиятини таъкидлайди.

Tanzi ва Schuknecht (2000) ўз тадқиқотларида бюджет харажатларининг ўсиши ва самарадорлиги ўртасидаги мувозанатга эътибор қаратадилар. Улар таъкидлашчи, бюджет харажатлари самарали режалаштирилмаса, давлат ресурслари исроф қилиниши мумкин. Бу жиҳатдан улар “натижага йўналтирилган бюджетлаш” (Performance-based budgeting) концепциясини илгари сурадилар.

OECDнинг “Subnational Government Finance and Investment” (2023) ҳисоботида эса маҳаллий бюджетлар харажатларини стратегик режалаштириш, молиявий автономия ва ҳудудий тенгликни таъминлаш механизмлари таҳлил қилинади. Унда айниқса, инфратузилма, таълим ва соғлиқни сақлаш харажатларининг ҳудудлар кесимида самарали тақсимланишига алоҳида эътибор қаратилган.

Миллий миқёсда эса, Шарипов М.Ш. (2021) томонидан маҳаллий бюджет харажатларини мақсадли ва самарали тақсимлаш бўйича олиб борилган тадқиқотларда харажатларни манзиллилиги ва натижа кўрсаткичларини аниқлашдаги камчиликлар кўрсатиб ўтилган. Муаллиф бюджет маблағлари бўйича манба ва натижа ўртасида боғлиқлик механизмларини такомиллаштириш зарурлигини таъкидлайди.

Мирзаев Б.Х. (2022) эса маҳаллий бюджет тизимини модернизация қилиш жараёнида рақамли ечимлар, автоматлаштирилган бюджет режалаштириш тизимлари ва жамоатчилик иштирокини таъминлаш механизмларини таҳлил қилади.

Хорижий амалий тажрибалар қаторида, Жанубий Корея ва Канада тажрибалари алоҳида аҳамиятга эга. Жанубий Кореяда “Маҳаллий молиявий бошқарув қўлланмаси” (2021)да бюджет харажатларини режалаштириш учун стратегик мақсадлар ва натижаларни баҳолаш индикаторлари жорий этилган. Канадада эса “Performance-informed budgeting” модели орқали маҳаллий даражадаги бюджет ишлаб чиқариш жараёнлари КРІ ва жамоатчилик баҳолаши асосида амалга оширилади.

Умуман олганда, мавжуд адабиётлар таҳлили шундан далолат берадики, маҳаллий бюджет харажатларини режалаштиришда натижавийлик, шаффофлик ва жамоатчилик иштирокини таъминлаш долзарб аҳамиятга эга. Ўзбекистонда бу соҳадаги ислохотлар давом этар экан, илғор хорижий тажрибаларни адаптация қилиш ва миллий хусусиятларга мослаштириш орқали режалаштириш механизмларини такомиллаштириш муҳим ҳисобланади.

Маҳаллий бюджет харажатларини режалаштириш ва уни такомиллаштириш масаласи сўнгги йилларда Ўзбекистон иқтисодий фан соҳасида эътибор марказига айланган. Қуйидаги маҳаллий олимлар ва тадқиқотчилар ушбу йўналишда назарий ва амалий жиҳатдан муҳим тадқиқотлар олиб борган.

Хусусан, М.Ш. Шарипов бюджет маблағларининг манзиллилиги ва улардан фойдаланиш самарадорлигини ўрганган. У маҳаллий бюджет харажатларида

шаффоликни таъминлаш, дастурли бюджетлашни жорий этиш ҳамда “натижага йўналтирилган бошқарув”ни амалга ошириш бўйича аниқ тавсиялар беради. М.Ш. Шарипов маҳаллий ҳокимият органларининг молиявий мустақиллигини оширишни муҳим йўналиш сифатида кўрсатади.

Шунингдек, Б.Х. Мирзаев ўз ишида маҳаллий бюджетларни режалаштиришда замонавий рақамли технологиялардан фойдаланиш, автоматлаштирилган платформалар яратиш ва иштирокий бюджетлаш моделини жорий этишни таклиф қилади. Унинг фикрича, маҳаллий бюджет харажатлари бўйича қарор қабул қилишда аҳолининг иштирокини таъминлаш бюджет самарадорлигини оширади.

А.Т. Абдуллаев маҳаллий бюджет маблағларини стратегик тарзда бошқариш ва узоқ муддатли харажат прогнозларини шакллантириш зарурлигини таъкидлайди. У, шунингдек, ҳар бир маҳаллий дастур учун натижалар индикаторлари (KPI) тизимини жорий этиш зарурлигини илгари суради.

Ҳ. Н. Аъзамов “ташаббусли бюджет” механизмининг жорий этилиши ва унинг ижтимоий таъсирини ўрганган. Унинг фикрича, маҳаллий бюджет харажатларини режалаштиришда жамоатчилик фикрини инобатга олиш, маблағлар манзиллиги ва самарадорлигини сезиларли даражада оширади.

Ўзбек олимлари маҳаллий бюджет харажатларини режалаштириш борасида асосан қуйидаги йўналишларни ўрганган:

- Натижага йўналтирилган бюджетлаш ва KPI тизимлари;
- Жамоатчилик иштирокини таъминлаш;
- Маҳаллий бюджет харажатларининг манзиллиги;
- Рақамли ва автоматлаштирилган ечимларни жорий этиш;
- Молиявий децентрализация жараёнлари.

Бу тадқиқотлар Ўзбекистонда маҳаллий бюджет жараёнларини янада такомиллаштириш учун илмий асос бўлиб хизмат қилади. Илғор хорижий

тажрибаларни ушбу илмий ёндашувлар билан уйғунлаштириш орқали миллий моделни шакллантириш имкони мавжуд.

Хорижий амалий тажрибалар қаторида, Жанубий Корея ва Канада тажрибалари алоҳида аҳамиятга эга. Жанубий Кореяда “Маҳаллий молиявий бошқарув қўлланмаси” (2021)да бюджет харажатларини режалаштириш учун стратегик мақсадлар ва натижаларни баҳолаш индикаторлари жорий этилган. Канадада эса “Performance-informed budgeting” модели орқали маҳаллий даражадаги бюджет ишлаб чиқариш жараёнлари KPI ва жамоатчилик баҳолаши асосида амалга оширилади.

Умуман олганда, мавжуд адабиётлар таҳлили шундан далолат берадики, маҳаллий бюджет харажатларини режалаштиришда натижавийлик, шаффофлик ва жамоатчилик иштирокини таъминлаш долзарб аҳамиятга эга. Ўзбекистонда бу соҳадаги ислохотлар давом этар экан, илғор хорижий тажрибаларни адаптация қилиш ва миллий хусусиятларга мослаштириш орқали режалаштириш механизмларини такомиллаштириш муҳим ҳисобланади.

ХУЛОСА

Маҳаллий бюджет харажатларини режалаштиришнинг самарали механизмларини такомиллаштириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири бўлиб, ушбу соҳада амалга ошириладиган ислохотлар мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий барқарорлигига бевосита таъсир кўрсатади. Бу йўналишдаги фаолиятни янада самарали ташкил этиш учун қатор устувор йўналишларга алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Аввало, харажатларни режалаштириш жараёнида натижага йўналтирилган бюджетлаш тамойилларини жорий этиш муҳим аҳамиятга эга. Бу, ўз навбатида, ҳар бир харажат йўналиши бўйича аниқ KPI (асосий самарадорлик кўрсаткичлари) ва мониторинг индикаторларини ишлаб чиқишни талаб қилади. Бюджет

самарадорлигини аниқ мезонлар асосида баҳолаш режалаштириш сифати ва шаффофлигини оширади.

Шу билан бирга, рақамли ечимлардан самарали фойдаланиш, яъни бюджет режалаштириш жараёнларини автоматлаштириш, маълумотларни таҳлил қилиш, прогнозлаш ва визуализация қилиш имкониятларини кенгайтириш, бу соҳадаги инсон омили таъсирини камайтиради ва ишончли қарорлар қабул қилиш имконини яратади.

Бундан ташқари, хорижий мамлакатлар – Жанубий Корея, Канада ва Польша каби давлатларнинг илғор тажрибаларини ўрганиб, уларни миллий шарт-шароитларга мослаштириш орқали бюджет жараёнларининг институционал асосларини мустаҳкамлаш мумкин.

Ниҳоят, молиявий интизомни мустаҳкамлаш, яъни харажатларни режалаштиришда аниқ хужжатлаштириш, натижаларни баҳолаш мезонларини такомиллаштириш орқали бюджет ижросини тўлиқ мониторинг қилиш ва масъулиятни оширишга эришиш мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Musgrave R.A., Musgrave P.B. *Public Finance in Theory and Practice*. – New York: McGraw-Hill, 1972.
2. Tanzi V., Schuknecht L. *Public Spending in the 20th Century: A Global Perspective*. – Cambridge University Press, 2000.
3. OECD. *Subnational Government Finance and Investment Report 2023*. – OECD Publishing, Paris, 2023.
4. Ministry of Economy and Finance of the Republic of Korea. *Local Finance Management Guidelines*. – Seoul, 2021.

5. Government of Canada. *Results-Based Management and Budgeting Framework*, Treasury Board of Canada Secretariat, 2022.
6. Transparency International. *Budget Transparency Index Report 2022*. – Berlin: TI Secretariat, 2022.
7. European Commission. *Performance Budgeting in EU Member States*. – Brussels, 2021.
8. Шарипов М.Ш. «Бюджет маблағларини мақсадли ва самарали ишлатиш муаммолари». – Тошкент: Иқтисод, 2021.
9. Мирзаев Б.Х. «Маҳаллий бюджет тизимини модернизация қилиш йўллари». – Журнал: Молия ва банк, №2, 2022.